

WIOLETA JAKUBAS

TOWARZYSTWO WZAJEMNEJ POMOCY
UCZNIÓW UNIwersYTETU JAGIELLOŃSKIEGO I JEGO AGENDY

W dziejach Uniwersytetu Jagiellońskiego dzieje „Bratniaka” były wielokrotnie przedmiotem różnych opracowań. Aby niniejszy tekst nie powiełał informacji zawartych w już opublikowanych tekstach, autorka opracowała artykuł korzystając głównie ze źródeł archiwalnych. W źródłach tych znalazły się wcześniej nie ogłaszane informacje, które pozwalają poszerzyć wiedzę na temat Towarzystwa Wzajemnej Pomocy Uczniów Uniwersytetu Jagiellońskiego, jako najbardziej zasłużonej organizacji studenckiej w dziejach UJ, ze szczególnym uwzględnieniem agend Towarzystwa.

W papierach firmowych Towarzystwa pod godłem organizacji jako data założenia widnieje rok 1859¹. To wtedy właśnie Towarzystwo Wzajemnej Pomocy Uczniów Uniwersytetu Jagiellońskiego faktycznie rozpoczęło swoją działalność, jednak władze UJ zatwierdziły jego powstanie dopiero w 1866 roku. Sprostowanie daty 1866 na 1859 nastąpiło w 1932 roku za zgodą Senatu Akademickiego Uczelni. Zmianie sprzyjał fakt, że oficjalnie za zatwierdzenie statutu Towarzystwa dopiero w 1866 roku odpowiedzialne były władze w Wiedniu i we Lwowie. W 1860 roku młodzież uniwersytecka założyła nielegalne stowarzyszenie pod nazwą Towarzystwo Wzajemnej Pomocy Uczniów Wszechnicy Jagiellońskiej pod opieką św. Jana Kantego. Dnia 30 marca 1861 roku studenci przedłożyli senatowi akademickiemu statut Towarzystwa, który został przyjęty, a następnie 12 kwietnia 1861 roku przedłożony Namiestnictwu. Niestety, w dniu 12 stycznia 1862 roku Namiestnictwo odmówiło zatwierdzenia statutu, ponieważ Towarzystwo połączyło się z Czytelnią Akademicką (utworzoną w roku akademickim 1859/1860). Dnia 6 listopada 1862 roku Senat przesłał Namiestnictwu nowe statuty, na których zatwierdzenie trzeba było czekać ponad 3 lata. Zanim młodzież uniwersytecka założyła w 1860 roku

¹ W artykule *Rok 1859, 1866, 1928? O dacie powstania Bratniej Pomocy* Jan Krukowski jako datę powstania Towarzystwa Wzajemnej Pomocy Uczniów Uniwersytetu Jagiellońskiego podaje 18 grudnia 1928 roku, jednak źródła archiwalne wskazują na rok 1859, zob. J. K r u k o w s k i, *Rok 1859, 1866, 1928? O dacie powstania Bratniej Pomocy*. „Alma Mater”, Kraków, 2000, nr 24, s. 34.

stowarzyszenie samopomocowe, działała od 1859 roku nielegalnie, organizując pomoc dla ubogich studentów. To właśnie w 1859 roku zostało nielegalnie zawiązane kółko studentów Uniwersytetu Jagiellońskiego skupionych wokół Stanisława Loewenharda, studenta medycyny, on też zaproponował oficjalne założenie stowarzyszenia, które zajęłoby się pomocą materialną i moralną dla potrzebujących studentów. Senat Uniwersytetu Jagiellońskiego, odpowiadając pozytywnie na prośbę Zarządu Towarzystwa dotyczącą zmiany daty, uznał, że niezatwierdzenie statutu przez władzę państwową w 1866 roku, ale moment podjęcia prac nad stworzeniem organizacji samopomocowej w 1859 roku należy uznać za początek funkcjonowania Towarzystwa Wzajemnej Pomocy Uczniów Uniwersytetu Jagiellońskiego².

Towarzystwo Wzajemnej Pomocy Uczniów Uniwersytetu Jagiellońskiego było największą organizacją samopomocową, działającą na Uniwersytecie Jagiellońskim w latach 1859–1950. Działalność Towarzystwa miała na celu dostarczanie niezamożnej młodzieży akademickiej możliwości taniego mieszkania w Krakowie, wsparcia w postaci pożyczki lub też zatrudnienia w agendach Towarzystwa, co dawało studentom możliwość zarobku.

Urzędowa nazwa Towarzystwa według statutu brzmiała: Towarzystwo Wzajemnej Pomocy Uczniów Wszechnicy Jagiellońskiej pod opieką św. Jana Kantego. Jednak wszyscy członkowie oraz władze posługiwały się nazwą Bratnia Pomoc. Nazwa ta nie figurowała w oficjalnych dokumentach, ponieważ od momentu zawiązania się organizacji dążono do uzyskania legalnej podstawy działalności Towarzystwa. Dlatego też na wszystkich dokumentach używano określenia „wzajemnej”, a nie „bratniej pomocy”, ponieważ wyraz „bratni” był uważany w tym czasie za określenie rewolucyjne. Dopiero 20 kwietnia 1929 roku na mocy statutu Uniwersytetu Jagiellońskiego z dnia 15 lutego 1929 roku nazwa Towarzystwo Wzajemnej Pomocy Uczniów Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie została zmieniona na Bratnia Pomoc Studentów Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie³.

Praca na rzecz studentów prowadzona była w Komisjach Bratniej Pomocy oraz w agendach, które działały niezależnie od Komisji. Agendy miały charakter zarobkowy, na przykład produkcyjny lub usługowy, a zatrudniani w nich byli pracownicy etatowi. Do najważniejszych agend należały: hurtownia tytoniowa, bazar akademicki, Księgarnia Akademicka, konsumy oraz drukarnia.

² D. Miśko, *Historia założenia i rozwoju Towarzystwa Wzajemnej Pomocy Uczniów Uniwersytetu Jagiellońskiego w 25 rocznicę jubileuszową, z życia akademickiej młodzieży 1859–1890*, Kraków, s. 38–50, 59–60; *Jubileusz 60-lecia Towarzystwa Wzajemnej Pomocy Uczniów Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie, księga pamiątkowa 1866–1926*, pod red. J. Szwejdę, Kraków, s. 8–12.

³ D. Miśko, dz. cyt. s. 50; Archiwum Uniwersytetu Jagiellońskiego (dalej: AUJ), sygn. BP 68 – wy ciąg z książki gruntowej; sygn. BP 57 – ogłoszenie, 15 II 1929; AUJ, sygn. BP 67 – pismo do Sądu Okręgowego. Cywilnego w Krakowie, 20 IV 1929.

HURTOWNIA TYTONIOWA

W 1924 roku Towarzystwo Wzajemnej Pomocy Uczniów Uniwersytetu Jagiellońskiego wygrało konkurs na przejęcie hurtowni tytoniowej nr VI w Krakowie. Protokół przyznania hurtowni spisano 9 lipca w obecności Bohdana Piechowskiego, który został kierownikiem agendy. Zatwierdzenie przejęcia hurtowni odbyło się na mocy reskryptu Dyrekcji Polskiego Monopolu Tytoniowego z dnia 30 kwietnia 1924 roku oraz Izby Skarbowej w Krakowie z dnia 5 czerwca 1924 roku i rozporządzenia Dyrekcji Okręgu Skarbowego w Krakowie z dnia 16 czerwca 1924 roku⁴.

Po objęciu hurtowni tytoniowej Zarząd Bratniej Pomocy podjął decyzję o przeprowadzeniu remontu w pomieszczeniu agendy. Prace remontowe zlecono architektowi Adamowi Ślęzakowi, który wygrał przetarg. Umowę między architektem a Zarządem Bratniej Pomocy spisano 12 lipca 1928 roku. Na mocy spisanej umowy A. Ślęzak zobowiązał się wykonać zawarte w umowie prace oraz dostarczyć materiał w cenie podanej w kosztorysie. Remont miał być wykonany najdalej do 30 sierpnia 1928 roku, oprócz zamontowania drugiego wejścia, które miało być założone do 14 września 1928 roku. W przypadku nieskończenia prac w terminie Zarząd Towarzystwa Bratniej Pomocy miał naliczać panu Ślęzakowi 30 zł dziennie za każdy dzień opóźnienia. W przypadku odchylenia od warunków wykonania remontu, a w szczególności złej jakości użytych materiałów i niezgodnym z wcześniej omówionym wyglądem zewnętrznym agendy, Zarządowi Bratniej Pomocy przysługiwało prawo zawieszenia wypłat Ślęzakowi aż do czasu zwołania specjalnej komisji. Przy podpisywaniu umowy Ślęzak otrzymał tytułem zadatku 1000 złotych⁵.

Wyremontowane pomieszczenie hurtowni tytoniowej ubezpieczono na okres 10 lat (od 15 lutego 1930 do 15 lutego 1940 roku) w Adriatyckim Towarzystwie Ubezpieczeń Trieste. Ubezpieczenie obejmowało polisę od ognia (nr 22469) na kwotę 95 000 zł oraz polisę od kradzieży z włamaniem (nr 1865) na kwotę 90 000 złotych. Polisy obejmowały między innymi wyroby papierowe, galanterię, przybory kosmetyczne, towary płócienne, bieliznę, obuwie, wyroby tytoniowe, urządzenie sklepu oraz kasę „National”⁶. W pomieszczeniu hurtowni tytoniowej ubezpieczono również, w spółce akcyjnej Towarzystwo Ubezpieczeń Piast, 4 szyby pólustrzane (3 w oknie wystawowym i 1 w drzwiach). Szyby ubezpieczono na czas od 29 lipca 1930 do 29 lipca 1940 roku. Polisa ubezpieczeniowa nr 41737 wystawiona została na kwotę 522 złotych⁷.

Po 8 latach działania hurtowni tytoniowej Zarząd Bratniej Pomocy otrzymał 16 kwietnia 1932 roku od Dyrekcji Polskiego Monopolu Tytoniowego pismo informujące Zarząd Bratniej Pomocy, że po zatwierdzeniu przez ministra skarbu nowej sieci hurtowej sprzedaży wyrobów tytoniowych w Krakowie będzie działać tylko jedna hurtownia tytonio-

⁴ AUJ, sygn. BP 176 – protokół, 22 V 1929.

⁵ AUJ, sygn. BP 176 – umowa, 12 VII 1928.

⁶ AUJ, sygn. BP 176 – polisa ubezpieczeniowa, 18 II 1930; sygn. BP 176 – polisa ubezpieczeniowa, 11 VI 1935.

⁷ AUJ, sygn. BP 176 – polisa ubezpieczeniowa, 2 VIII 1930.

wa. Wobec konieczności likwidacji kilku hurtowni Dyrekcja Polskiego Monopolu Tytoniowego była skłonna rozważyć sprawę ewentualnego połączenia w jedną spółkę hurtowni tytoniowej Towarzystwa Wzajemnej Pomocy Uczniów Uniwersytetu Jagiellońskiego z hurtownią Koła Słuchaczy Akademii Górniczej⁸.

Na posiedzeniu W dniu 19 września 1932 roku przedstawiciele obu towarzystw, w osobach prof. dr. Kazimierza Roupperta (kuratora Bratniej Pomocy), mgr. Tadeusza Iskrzyckiego (prezesa Bratniej Pomocy), Edwarda Wawrzonia (sekretarza Bratniej Pomocy), prof. dr. Walerego Goetla (kuratora Stowarzyszenia Studentów Akademii Górniczej – SSAG), Jana Tomaszewskiego (prezesa SSAG), Mieczysława Kłosowicza (sekretarza SSAG), podpisali w obecności notariusza dr. Leona Mietelskiego akt notarialny zawiązania spółki. Na posiedzeniu ustalono nazwę przedsiębiorstwa: „Hurtownia Tytoniowa Bratniej Pomocy Studentów Uniwersytetu Jagiellońskiego i Stowarzyszenia Studentów Akademii Górniczej”. Ustalono cel spółki, którym była detaliczna sprzedaż wyrobów tytoniowych i przyborów do jego palenia. Kapitał zakładowy spółki wynosił 80 000 zł, z czego Bratnia Pomoc wpłaciła 60%, natomiast SSAG 40%. Najpóźniej do 10. dnia każdego miesiąca zarząd spółki był zobowiązany przedstawić przewodniczącemu Komisji Rewizyjnej rachunek utargu brutto, wydatków na zakup towarów, kosztów administracji i wykazać zysk względnie stratę przedsiębiorstwa za ubiegły miesiąc. Po zatwierdzeniu rachunku przez Komisję Rewizyjną następowała z końcem każdego półrocza wypłata zysku w wysokości 60% dla Bratniej Pomocy i 40% dla SSAG. Nowo zawiązana spółka miała rozpocząć działalność niezwłocznie po uzyskaniu koncesji (rozpoczęła ją 1 listopada 1932 roku). Władze spółki miał tworzyć Zarząd, Komisja Rewizyjna oraz Sąd Polubowny⁹.

Zarząd składał się z 6 członków (trzech z Bratniej Pomocy i trzech z SSAG). Członkowie wybierani byli na okres roku akademickiego. Przewodniczącego zarządu spółki mianowały oba towarzystwa na rok administracyjny na zmianę, to znaczy, że w jednym roku przewodniczącego mianowała Bratnia Pomoc, a w drugim SSAG. Uchwały zapadały większością głosów. Przewodniczący mógł być ponownie wybrany za zgodą obu towarzystw. Przewodniczący zwoływał posiedzenie zarządu przynajmniej raz na miesiąc, a z pozostałymi członkami w miarę potrzeby. Do podjęcia ważnych uchwał potrzebna była obecność 4 członków zarządu. Z każdego posiedzenia spisywano protokół, który podpisywali wszyscy obecni¹⁰.

Komisja Rewizyjna składała się z 7 członków (z dwóch „znawców księgowości” mianowanych po jednym przez Bratnią Pomoc i SSAG, z trzech członków mianowanych przez Bratnią Pomoc i dwóch członków mianowanych przez SSAG). Obie strony mianowały członków Komisji Rewizyjnej na okres roku administracyjnego. Komisja Rewizyjna wybierała spośród siebie przewodniczącego. Uchwały zapadały większością głosów. Przewodniczący zwoływał posiedzenie Komisji Rewizyjnej przynajmniej dwa

⁸ AUJ, sygn. BP 176 – pismo od Dyrekcji Polskiego Monopolu Tytoniowego do Zarządu Bratniej Pomocy, 16 IV 1932.

⁹ AUJ, sygn. BP 176 – akt notarialny, 19 IX 1932.

¹⁰ Tamże.

razy w ciągu roku administracyjnego. Do ważności uchwał Komisji Rewizyjnej potrzebna była obecność obu „znawców księgowości” i trzech członków. Z każdego posiedzenia Komisji spisywano protokół, który podpisywali wszyscy obecni¹¹.

Sąd polubowny powołano do rozstrzygania sporów między współnikami interesów spółki. Sąd polubowny złożony był z dwóch arbitrów i superarbitra. Strona zamierzająca poddać rozstrzygnięcie sporu przez sąd polubowny miała 7 dni na złożenie wniosku. Obie strony wybierały arbitrów, którzy wybierali superarbitra. Żaden z kuratorów ani członków zarządu spółki nie mógł występować w roli arbitra lub superarbitra.

Rozwiązanie spółki mogło nastąpić albo w razie utraty koncesji, albo w przypadku wypowiedzenia umowy przez jedno z towarzystw za zgodą Dyrekcji Polskiego Monopolu Tytoniowego¹².

W dniu 12 października 1932 roku odbyło się pierwsze posiedzenie Rady spółki hurtowni tytoniowej Bratniej Pomocy Studentów Uniwersytetu Jagiellońskiego i Stowarzyszenia Studentów Akademii Górniczej. Na posiedzeniu obecni byli: prof. dr K. Roupert, prof. dr W. Goetel, J. Tomaszewski, mgr T. Iskrzycki, Franciszek Ladra, Jan Opara, E. Wawrzoń oraz Stefan Skupiński. Na posiedzeniu wybrano na stanowisko dyrektora połączonych hurtowni B. Piechowskiego. Ustalono, że hurtownia tytoniowa będzie zatrudniać kierownika, buchaltera, kasjera, likwidatora, magazyniera, jednego pracownika fizycznego oraz „chłopca na posyłki”. Przyjęto plan rozbudowy lokalu według projektu zgłoszonego przez B. Piechowskiego. Na posiedzeniu zdecydowano o wysłaniu wniosku do Dyrekcji Monopolu Tytoniowego o zezwolenie na urządzenie filii hurtowni tytoniowej w lokalu przy ulicy Mikołajskiej nr 3, a w razie odmowy w lokalu przy Rynku Kleparskim nr 6¹³.

Na kolejnym zebraniu Rady spółki, które odbyło się 19 listopada 1932 roku, przyjęto rezygnację mgr. T. Iskrzyckiego ze stanowiska przewodniczącego spółki z powodu ukończenia kadencji. Na jego miejsce wybrano prezesa Bratniej Pomocy E. Wawrzoń. Również z powodu ukończenia kadencji przyjęto rezygnację S. Skupińskiego ze stanowiska członka zarządu spółki. Na stanowisko sekretarza zarządu spółki wybrano Michała Kornickiego, a trzecim członkiem zarządu z ramienia Bratniej Pomocy został Kornel Chwalibóg. Przyjęto także rezygnację Zygmunta Preisa ze stanowiska buchaltera spółki¹⁴.

W hurtowni i w jej filiach w okresie od 1 listopada 1932 do 31 grudnia 1933 roku zatrudniono szereg osób na różnych stanowiskach. W centrali na stanowisku kasjera zatrudniony był Mieczysław Kamiński. Pobierał on wynagrodzenie w wysokości 210 zł brutto¹⁵. Do jego obowiązków należało między innymi sporządzanie raportów kasowych, prowadzenie podręcznego zapisu kredytowego, był też odpowiedzialny za kasę dzienną.

¹¹ Tamże.

¹² Tamże.

¹³ AUJ, sygn. BP 176 – protokół z posiedzenia, 12 X 1932.

¹⁴ AUJ, sygn. BP 176 – protokół z posiedzenia, 19 XI 1932.

¹⁵ W 1932 roku robotnik za 2-tygodniową pracę na akord dostawał średnio 42 zł, zob. J. A. S z w a g - r z y k, *Pieniądz na ziemiach polskich w X-XX w.*, Wrocław 1990, s. 298.

Funkcję likwidatora sprawowała Helena Hamerlakówna, która zarabiała 160 zł brutto. Do jej obowiązków należała między innymi realizacja zamówień tytoniowych. Magazynierem w centrali był Zygmunt Szumilas, który pobierał wynagrodzenie w wysokości 190 zł brutto. Do jego obowiązków należało między innymi przyjmowanie i wydawanie towarów oraz odpowiedzialność za całość magazynu. W centrali pracował również Roman Augustyniak, który zarabiał 80 zł brutto. Zajmował się on prowadzeniem księgi wykazującej obrót dzienny towaru oraz wykonywał wszystkie prace zlecone przez kierownictwo. W centrali zatrudniony był także Józef Podbiera, którego wynagrodzenie wynosiło 100 zł brutto. Wykonywał on wszystkie prace fizyczne. Podział stanowisk w filii był zbliżony do stanowisk w centrali. Na stanowisku likwidatora pracowała Józefa Ruszkiewicz, która zarabiała 140 zł brutto. Jej obowiązki były zasadniczo identyczne z obowiązkami likwidatora pracującego w centrali. Magazynierem była Antonina Geisler, która pobierała wynagrodzenie w wysokości 150 zł brutto. Jej obowiązki były identyczne z obowiązkami magazyniera centrali. Zatrudniony w filii Jan Dębowski, pobierał wynagrodzenie w wysokości 80 zł brutto. Wykonywał te same czynności, które należały do obowiązków Augustyniaka w centrali. Obowiązki pracownika fizycznego wykonywał w filii Władysław Parecki, który zarabiał 60 zł brutto. W filii zatrudniony był również Józef Kulik, B. Piechowski oraz Z. Preis. Józef Kulik pobierał wynagrodzenie w wysokości 260 zł brutto. Był kierownikiem filii i kasjerem równocześnie. Załatwiał między innymi wszystkie sprawy filii w porozumieniu z centralą. Kierownikiem całości hurtowni był B. Piechowski, który zarabiał 370 zł brutto. Natomiast Z. Preis z pensją w wysokości 150 zł brutto pełnił obowiązki buchaltera całości przedsiębiorstwa¹⁶.

Pracownicy hurtowni tytoniowej nie zawsze sumiennie wykonywali swoje obowiązki. W protokole z posiedzenia zarządu spółki z dnia 5 września 1933 roku zgłoszono, że M. Kamiński (kasjer hurtowni) w sierpniu 1933 roku zrobił w kasie hurtowni manko na kwotę 495 złotych. Zarząd postanowił wypowiedzieć Kamińskiemu pracę z dniem 1 stycznia 1934 roku, chyba że w okresie wypowiedzenia sytuacja się nie powtórzy, to wtedy będzie możliwość powtórnego zatrudnienia. Dodatkowo kierownikowi hurtowni, B. Piechowskiemu, udzielono nagany za niedopilnowanie kasy. Ostatecznie Zarząd hurtowni tytoniowej zwolnił 18 listopada 1937 roku Kamińskiego, przyznając mu po 15-letnim stażu pracy odprawę w wysokości trzech pensji¹⁷.

Hurtownia tytoniowa cały czas pozostawała pod nadzorem Dyrekcji Polskiego Monopolu Tytoniowego w Warszawie. Dyrekcja ta wezwała przedstawicieli spółki hurtowniczej, aby ustalić kwotę wykupu wyrobów tytoniowych. Dnia 12 grudnia 1933 roku udała się do Warszawy delegacja w składzie E. Wawrzon, B. Piechowski i Spyra w celu ustalenia szczegółów umowy. Delegacji udało się również uzyskać w Dyrekcji Polskiego Monopolu Tytoniowego kredyt w wysokości 35 000 zł do dnia 1 lipca 1934 roku¹⁸.

¹⁶ AUJ, sygn. BP 176 – sprawozdanie z działalności, 27 IV 1934.

¹⁷ AUJ, sygn. BP 176 – protokół z posiedzenia, 5 IX 1933; sygn. BP 176 – pismo do M. Kamińskiego od Zarządu Bratniej Pomocy, 18 XI 1937.

¹⁸ AUJ, sygn. BP 176 – protokół z posiedzenia, 11 XII 1933; sygn. BP 176 – protokół z posiedzenia, 21 XII 1933.

Zarząd hurtowni tytoniowej 27 kwietnia 1934 roku wystosował pismo do Bratniej Pomocy z prośbą o przydzielenie pokoju zajmowanego przez zarząd kuchni dla buchaltera hurtowni tytoniowej. Niestety, ze względu na ciężką sytuację finansową Bratniej Pomocy, Zarząd nie mógł oddać bezpłatnie hurtowni tytoniowej tego pomieszczenia, a jedynie mógł je wynająć za czynsz miesięczny w wysokości 30 złotych. Na posiedzeniu z dnia 15 października 1934 roku Zarząd podjął decyzję o wynajęciu pokoju¹⁹.

Hurtownia tytoniowa składała się z centrali (ulica Jabłonowskich 10/12) i z dwóch filii – filia na Rynku Kleparskim 6 (filia ta działała od samego początku) i przy ulicy Mikołajskiej 3 (filia zaczęła działać 1 stycznia 1936 roku). Dochód z centrali i z filii przeznaczany był na cele samopomocowe dla studentów, na przykład na udzielanie bezprocentowych pożyczek, zapewnianie tanich mieszkań, utrzymywanie taniej kuchni oraz niesienie pomocy w razie choroby²⁰.

Z dniem 28 lutego 1938 roku w wyniku reorganizacji sprzedaży wyrobów monopolowych i w związku z odebraniem koncesji hurtownia tytoniowa Bratniej Pomocy Studentów Uniwersytetu Jagiellońskiego i Stowarzyszenia Studentów Akademii Górniczej zaprzestała dalszej działalności, a wszystkie towary z centrali i filii zostały sprzedane. Ostateczną datą rozwiązania spółki był 1 marzec 1938 roku. Władze agendy wysłały do Sądu Okręgowego pismo z prośbą o wykreślenie hurtowni tytoniowej z rejestru firm. Hurtownię tytoniową przejął Związek Inwalidów Polskich²¹.

BAZAR AKADEMICKI

Bazar akademicki zajmował się sprzedażą wyrobów tytoniowych, zapalek, znaczków stemplowych i pocztowych, a także sprzedażą towarów galanteryjno-konfekcyjnych, głównie dla studentów. Zyski netto z agendy były przeznaczane na cele samopomocowe dla studentów. Do dnia 30 września 1932 roku bazar akademicki był prowadzony razem z hurtownią tytoniową (jeden komplet ksiąg handlowych). Po 30 września bazar akademicki działał jako samodzielna agenda, która nie posiadała żadnych oddziałów ani składów. Od samego początku działania bazaru akademickiego prowadzone były księgi handlowe metodą podwójną, systemem amerykańskim.

Dnia 30 listopada 1938 roku buchalter rewident Józef Tarasiński w obecności Tadeusza Cholewy (buchaltera Bratniej Pomocy) przeprowadził badanie ksiąg handlowych bazaru akademickiego za okres od 1 października 1932 roku do 31 grudnia 1937 roku. W czasie badania przejrzano dzienniki amerykańskie, księgi główne, księgi saldo conti (księgi rachunków bieżących), kasę oraz dowody buchalteryjne. W księgach za poszcze-

¹⁹ AUJ, sygn. BP 176 – pismo do Zarządu Bratniej Pomocy, 1 X 1934; sygn. BP 176 – protokół z posiedzenia, 15 X 1934.

²⁰ AUJ, sygn. BP 176 – protokół z badania ksiąg handlowych, 17 XI 1938.

²¹ AUJ, Tamże, zob. też – pismo do dyrektora Monopolu Tytoniowego; pismo do Sądu Okręgowego, lipiec 1938.

gólne lata były podane bilanse strat i zysków. Z obrotów w poszczególnych latach wynikało, że poczynając od 1 października 1932 roku do 31 grudnia 1934 roku, zyski bazaru akademickiego systematycznie rosły. W 1932 roku wynosiły one 11 046,26 zł, w 1933 roku agenda zarobiła 32 372,90 zł, natomiast w 1934 roku zyski wzrosły do 44 827,27 złotych. W 1935 roku bazar akademicki odnotował spadek dochodów, które wyniosły 35 300,05 zł, ale już w latach 1936–1937 dochody znowu wzrosły i wyniosły około 40 000 złotych. W badanym okresie w bazarze akademickim były zatrudnione trzy osoby. W latach 1926–1932 bazar ten w wyniku przyznanego przez Ministerstwo Skarbu zwolnienia z dnia 5 listopada 1932 roku (nr L.D.V. 45283/4/32) nie odprowadzał od dochodów podatku przemysłowego²².

Zarząd Bratniej Pomocy opłacał we włoskiej spółce akcyjnej składki roczne na ubezpieczenie bazaru akademickiego od kradzieży (polisa nr 1865) i od ognia (polisa nr 22469)²³. W związku z obniżeniem wartości zapasów i zmniejszeniem ilości towarów Zarząd Bratniej Pomocy wysłał do firmy ubezpieczeniowej dwa pisma z prośbą o obniżenie wartości ubezpieczeniowej bazaru akademickiego. W piśmie z dnia 8 marca 1934 roku kwota ubezpieczeniowa polisy od kradzieży została zmniejszona z 35 000 zł do 20 000 zł, a kwota polisy od ognia została zmniejszona z 47 000 zł do 30 000 zł²⁴. Drugie pismo Zarząd Bratniej Pomocy wysłał 3 czerwca 1935 roku. Na podstawie tego pisma kwota polisy nr 1865 została zmniejszona z 20 000 zł do 14 500 zł, a kwota polisy nr 22469 została zmniejszona z 30 000 zł do 20 000 złotych²⁵.

KSIĘGARNIA AKADEMICKA

Księgarnia Akademicka Bratniej Pomocy Studentów Uniwersytetu Jagiellońskiego była agendą handlową w branży papierniczo-księgarskiej. Agenda nie była zarejestrowana w rejestrze handlowym i nie działała na podstawie odrębnego statutu, a przez Urząd Rewizyjny była traktowana jako przedsiębiorstwo prywatne.

Księgarnia Akademicka rozpoczęła działalność 15 sierpnia 1946 roku. W chwili otwarcia kapitał przedsiębiorstwa wynosił 600 000 zł wpłaconych przez Bratnią Pomoc. Kwota ta pochodziła z dotacji z Prezydium Rady Ministrów (500 000 zł) i z Wojewódzkiej Rady Narodowej (100 000 zł). W latach 1946–1948 Księgarnia Akademicka osiągnęła następujące obroty: w 1946 roku 38 521,39 zł, w 1948 roku 103 874,75 zł, a w 1. półroczu 1948 roku 254 391,45 zł²⁶.

²² AUJ, sygn. BP 172 – protokół z badania ksiąg handlowych bazaru akademickiego, 30 XI 1938.

²³ AUJ, sygn. BP 172 – kwit roczny.

²⁴ AUJ, sygn. BP 172 – pismo od Bratniej Pomocy do włoskiej spółki akcyjnej, 8 III 1934.

²⁵ AUJ, sygn. BP 172 – pismo od Bratniej Pomocy do włoskiej spółki akcyjnej, 3 VI 1935.

²⁶ AUJ, sygn. BP 184 – protokół z rewizji ksiąg handlowych Księgarni Akademickiej, 14 VI 1950; sygn. BP 184 – protokół z kontroli buchalterii Księgarni Akademickiej, 11 XI 1947; sygn. BP 184 – plan organizacyjny Księgarni Akademickiej, 18 XI 1948; sygn. BP 184 – pismo do kierownika Księgarni Akademickiej, 22 XI 1947; sygn. BP 184 – pismo do Bratniej Pomocy, 26 VII 1948.

Księgarnia Akademicka miała dwa sklepy – przy ul. Jabłonowskich 10/12 (lokal składał się z 4 pomieszczeń przeznaczonych na biuro, sklep i magazyny) i przy ul. Szewskiej 3 (lokal składał się z jednego pomieszczenia). W obydwu sklepach prowadzona była sprzedaż materiałów piśmiennych i książek (skrypty, podręczniki szkolne i w mniejszym zakresie książki naukowe)²⁷.

W sklepach zatrudnione były 3 osoby na stanowiskach administracyjnych (jeden kierownik agendy, jeden księgowy i jedna pomoc biurowa) i 4 osoby, które zajmowały się sprzedażą. Zakupu towarów do sklepów dokonywał kierownik agendy. Był on również odpowiedzialny za sprzedaż, korespondencję oraz reklamę Księgarni. Księgowy odpowiedzialny był za prowadzenie ksiąg handlowych, sprawdzał dowody księgowe pod względem formalnym, prowadził kartoteki oraz wykonywał obliczenia statystyczne i podatkowe. Na mocy Uchwały Rady Gospodarczej z 22 listopada 1947 roku pracownicy zatrudnieni w Księgarni oprócz pensji otrzymywali mieszkanie oraz obiad w stołówce. Zamiast mieszkania przysługiwał ekwiwalent pieniężny w wysokości 300 zł miesięcznie. Pracownicy, którzy posiadali rodziny (żona i dzieci do lat 18), otrzymywali dodatek w wysokości 250 zł miesięcznie na żonę i każde dziecko, o ile te osoby nie pracowały i były na wyłącznym utrzymaniu pracownika²⁸.

W sklepach prowadzona była sprzedaż detaliczna, półhurtowa i komisowa. Towary w sprzedaży półhurtowej były odsprzedawane przez spółdzielnie uczniowskie, szkoły i drobne punkty sprzedaży. Towary były sprzedawane za gotówkę lub na kredyt. W Księgarni prowadzona była księga główna, sklepowa, kasowa, kosztów handlowych oraz „kartoteka interesentów i komitentów”²⁹.

Kontrole przeprowadzane w Księgarni nie wykazywały większych uchybień w jej pracy. Księgi były prowadzone na bieżąco w czytelny sposób, w sklepie oraz w magazynie był zachowany porządek, stan kasy zgadzał się z raportami dziennymi. Księgarnia była zamykana punktualnie o godzinie 18.00. Wystawa sklepowa była urządzona bez zarzutu, a obsługa była bardzo miła. Należało jedynie uaktualnić ceny podane na towarach z cenami podanymi na wywieszonym cenniku³⁰.

W związku z rozszerzeniem asortymentu materiałów piśmiennych i księgarskich dotychczasowe pomieszczenia okazały się za małe do przechowywania tych towarów. Kierownictwo Księgarni zwróciło się z prośbą do Zarządu Bratniej Pomocy o przydzielenie nowego pomieszczenia z przeznaczeniem na magazyn. W związku ze zmianą rozmieszczeń lokali w pierwszym domu akademickim przy ul. Jabłonowskich 10/12 na magazyn najlepiej nadawałby się pokój nr 21, który sąsiadował z biurem Księgarni. W 1947 roku został on wyremontowany na koszt Księgarni. Zgodnie z uchwałą prezydium Bratniej Pomocy z dnia 21 grudnia 1948 roku ustalono czynsz za zajmowane przez Księgarnię Akademicką w pierwszym domu akademickim lokale na łączną kwo-

²⁷ AUJ, sygn. BP 184 – sprawozdanie z kontroli Księgarni Akademickiej, 7 IV 1947.

²⁸ AUJ, sygn. BP 184 – protokół z kontroli Księgarni Akademickiej, 15 X i 13 XI 1948.

²⁹ AUJ, sygn. BP 184 – protokół z kontroli sklepu, 23 VI 1949.

³⁰ AUJ, sygn. BP 184 – protokół z kontroli sklepu, 7 X 1949; sygn. BP 184 – protokół z kontroli sklepu, 8 X 1949.

tę 15 000 zł miesięcznie. Kwota ta obejmowała opłaty za elektryczność, opał, wodę i kanalizację³¹.

W związku z tym, że Księgarnia Akademicka co miesiąc na rzecz Bratniej Pomocy przeznaczala 5% od obrotów towarowych, kierownictwo agendy zaproponowało, aby z sumy zebranej z przeznaczonych kwot utworzyć stypendium dla najbardziej potrzebujących studentów Uniwersytetu Jagiellońskiego. Stypendia te mogłyby być wypłacane albo przez kasę Księgarni albo przez kasę główną na podstawie listy przyznanych stypendiów. Zarząd Bratniej Pomocy wyraził zgodę na utworzenie stypendiów dla najbiedniejszych studentów. Miały one również obejmować pomoc mieszkaniową i żywnościową (obiady)³².

Zarząd Bratniej Pomocy parokrotnie wysyłał pismo do ministra skarbu państwa z prośbą o umorzenie podatku dochodowego opłacanego od dochodów uzyskiwanych w Księgarni. Prośbę swą Zarząd motywował tym, że nadwyżki uzyskiwane ze sprzedaży były przeznaczane na stypendia dla najuboższej młodzieży akademickiej. Niestety, minister skarbu w piśmie z 12 stycznia 1948 roku zawiadamiał, że nie znalazł podstaw prawnych do uwzględnienia prośby Zarządu Bratniej Pomocy w sprawie zwolnienia Księgarni od płacenia podatku dochodowego³³.

Również do Izby Skarbowej Zarząd Bratniej Pomocy wysłał pismo z prośbą o zwolnienie Księgarni od prowadzenia kartoteki ilościowej książek, znajdujących się w sprzedaży agendy. Prośbę swą Zarząd motywował niewielką ilością sprzedawanych książek (ok. 500 tytułów). Prowadzenie kartoteki ilościowej pociągnęłoby za sobą zwiększenie kosztów handlowych, które przekraczałyby uzyskiwany przez Księgarnię dochód. Odpowiedź z Izby Skarbowej była pozytywna³⁴.

Księgarnia Akademicka Bratniej Pomocy Studentów Uniwersytetu Jagiellońskiego bardzo często otrzymywała prośby o przekazanie książek na różne cele. Agenda otrzymała pismo z prośbą o ofiarowanie książek dla powstającej biblioteki Uniwersytetu Powszechnego w Wałbrzychu, a także o przesłanie książek dla Brygad „Służby Polsce”. Podobne pismo zostało wysłane z sierocińca im. gen. Grota w Warszawie, w którym mieszkały dzieci osierocone przez uczestników powstania warszawskiego. Przesłane książki miały być prezentami gwiazdkowymi³⁵.

³¹ AUJ, sygn. BP 184 – pismo do Zarządu Bratniej Pomocy, 1 X i 8 X 1947; sygn. BP 184 – pismo do Księgarni Akademickiej, 22 XII 1948.

³² AUJ, sygn. BP 184 – pismo do Zarządu Bratniej Pomocy, 20 X 1947; sygn. BP 184 – pismo do Księgarni Akademickiej, 15 XI 1947.

³³ AUJ, sygn. BP 184 – pismo do ministra skarbu, 25 VIII 1947; sygn. BP 184 – pismo do Księgarni Akademickiej, 12 I 1948.

³⁴ AUJ, sygn. BP 184 – pismo do Izby Skarbowej, 2 I 1948; AUJ, sygn. BP 184 – pismo do Księgarni Akademickiej, 12 X 1948.

³⁵ AUJ, sygn. BP 184 – pismo do Księgarni Akademickiej od Powiatowej Rady Związków Zawodowych w Nowym Sączu, 12 V 1948; AUJ, sygn. BP 184 – pismo do Księgarni Akademickiej; AUJ, sygn. BP 184 – pismo do Księgarni Akademickiej, 2 IX 1948; AUJ, sygn. BP 184 – pismo do Księgarni Akademickiej, 1948.

Dnia 7 grudnia 1947 roku na walnym zebraniu zapadła uchwała, że wszyscy kupcy branży papierniczej w województwie krakowskim, w tym Księgarnia Akademicka, przystąpią do Zrzeszenia Kupców Branży Papierniczej Województwa Krakowskiego. Księgarnia Akademicka była także członkiem zwyczajnym Związku Księgarzy Polskich i jako członek otrzymywała od Związku liczne komunikaty, pomagające prowadzić jej działalność. Związek Księgarzy Polskich wysyłał pisma dotyczące między innymi zasad udzielania rabatu księgarskiego na wydawnictwa litograficzne, zasad starania się o koncesje, przepisów dotyczących składania ulg w opłacie koncesyjnej, ustalenia cen książek i nut, prowadzenia kontroli ilościowej towarów, zasad prowadzenia inwentarzy rocznych, zasad sporządzania zestawienia sprowadzanych materiałów dla Komisji Dewizowej, zasad rozłożenia na raty jednorazowej składki oszczędnościowej, zwolnienia od kontroli ilościowej, zasad sporządzania spisów remanentowych w księgarniach. Związek Księgarzy Polskich informował również Księgarnię Akademicką o różnych akcjach społecznych, na przykład wysłał pismo z informacją o akcji przeprowadzenia zbiórki pieniędzy na odbudowę zniszczonej stolicy czy też o możliwości podjęcia nauki na 3-letnich korespondencyjnych kursach księgarskich³⁶.

Materiały sprzedawane w Księgarni Akademickiej, zwłaszcza książki, były kontrolowane przez władze państwowe. Zdarzały się sytuacje, kiedy agenda musiała wycofywać ze swej sprzedaży niektóre publikacje. Na zlecenie Głównego Urzędu Kontroli Prasy, Publikacji i Widowisk Księgarnia musiała wycofać ze swojej oferty książkę pod tytułem *Zbrodniarze*, natomiast na wniosek Ministerstwa Oświaty zabroniono dalszej sprzedaży skryptu prof. Haydla pod tytułem *Historia doktryn ekonomicznych i Teoria ekonomii*, cz. 1 i 2³⁷.

Komitet organizacyjny, którego członkami byli Bogdan Gliński, Jan Filipek, Zdzisław Liszka, Bolesław Mikrut, Jerzy Obertyński, Zbigniew Rolewicz, Stanisław Skóra, Henryk Wilk oraz Andrzej Wójcik, zwrócił się do Centrali Spółdzielni Wydawniczych i Księgarskich z prośbą o podanie warunków uzyskania zezwolenia na założenie spółdzielni księgarsko-wydawniczej. Powstała za zgodą Zarządu spółdzielnia przejęłaby agendy Bratniej Pomocy, które dotychczas zajmowały się sprzedażą książek i przyborów szkolnych, czyli drukarnię i Księgarnię Akademicką z jej punktami sprzedaży, biurem, magazynami i towarem.

Celem spółdzielni miało być zaspokajanie potrzeb materialnych i kulturalnych poprzez wydawanie książek naukowych i podręczników uniwersyteckich (których brak odczuwała młodzież akademicka), sprzedaż własnych oraz nabytych wydawnictw książkowych, a także sprzedaż przyborów szkolnych i artykułów związanych z kierunkiem studiów i prac członków spółdzielni. Członkami spółdzielni mieli być pracownicy na-

³⁶ AUJ, sygn. BP 184 – pismo do Księgarni Akademickiej, 23 I 1948; AUJ, sygn. BP 184 – pismo do Zarządu Związku Księgarzy Polskich, 7 VIII 1947; AUJ, sygn. BP 184 – komunikat, 7 VIII 1947, 12 IX 1947, 7 X 1947, 20 X 1947, 3 XI 1947, 19 XI 1947, 1 XII 1947, 16 IV 1948, 15 V 1948, 5 VI 1948, 24 IX 1948, 25 X 1948, 20 XII 1948.

³⁷ AUJ, sygn. BP 184 – pismo do Księgarni Akademickiej, 17 II 1948; AUJ, sygn. BP 184 – protokół z kontroli korespondencji Księgarni Akademickiej, 29 XI 1948.

ukowi Uniwersytetu Jagiellońskiego oraz ewentualnie innych szkół wyższych, studenci szkół wyższych oraz inne osoby związane ściśle z nauką i oświatą³⁸.

Zarząd Bratniej Pomocy wyraził zgodę na przejęcie Księgarni Akademickiej przez nowo organizującą się spółdzielnię. Zastrzegł sobie prawo do wycofania kapitału Bratniej Pomocy z byłej agendy, jaką jest Księgarnia Akademicka, ze stosowną zwłoką, by nie zaszkodzić jej funkcjonowaniu. Zarząd zastrzegł sobie również prawo do przejęcia dozwolonej ustawowo ilości udziałów członkowskich, do przejęcia ustawowo oprocenowanego kapitału Bratniej Pomocy wykazanego w bilansie otwarcia nowej spółdzielni, jako wierzytelności Bratniej Pomocy, oraz do utrzymania istniejących dotychczas punktów sprzedaży, które nadal zaopatrywałyby młodzież akademicką w książki i przybory szkolne³⁹.

KONSUMY

Konsumy działały w ramach Bratniej Pomocy jako samodzielna jednostka pod względem organizacyjnym i buchalteryjnym. Były przedsiębiorstwem handlowym, w ramach którego prowadzone były 4 sklepy spożywczo-galanteryjne. Sklepy te znajdowały się w pierwszym i w drugim domu akademickim (agenda działała od lutego 1946 roku), w domu medyków i w domu studentek „Jedność” (agenda działała od maja 1946 roku). W konsumach zatrudnionych było 13 pracowników, w tym kierownik, „agent zakupów”, księgowy, kasjer/magazynier oraz 9 osób personelu sklepowego. Wśród pracowników było 7 studentów Uniwersytetu Jagiellońskiego. W sklepie, który znajdował się w drugim domu akademickim, ze względu na duże obroty zatrudnione były 3 osoby jako personel sklepowy, w pozostałych sklepach na tym stanowisku pracowały 2 osoby. Pracownik zatrudniony na stanowisku kierownika otrzymywał wynagrodzenie w wysokości 2% od obrotów artykułami przydziałowymi (bez papierosów) i obiady, natomiast pensja buchaltera i „agenta zakupów” wynosiła 3000 zł i obiady⁴⁰.

Księgowość konsumów była prowadzona centralnie, według wzoru stosowanego w spółdzielniach spożywczych. Prowadzona była księga główna (dziennik), księga sklepowa służąca do kontroli i rozliczeń poszczególnych sklepów, księga kasy, księga kosztów handlowych oraz kartoteka interesantów. Oprócz wyżej wymienionych ksiąg każdy sklep prowadził raport sklepowy, który był podstawą do rozliczeń pracowników z powierzonych im towarów oraz „bloki zwyżek i zniżek cen i odpisów”⁴¹.

Aby sprawdzić funkcjonowanie poszczególnych sklepów, przeprowadzane były co kwartał oraz w terminach niezapowiedzianych „remanenty towarowe”. Pozwalały one ustalić faktyczny stan towarów w porównaniu z tym, co było zawarte w księgach⁴².

³⁸ AUJ, sygn. BP 184 – pismo do Centrali Spółdzielni Wydawniczych i Księgarskich, 2 XII 1948.

³⁹ AUJ, sygn. BP 189 – pismo do Komitetu Organizacyjnego, 22 XII 1948.

⁴⁰ AUJ, sygn. BP 178 – organizacja konsumu Bratniej Pomocy, 1946.

⁴¹ Tamże.

⁴² AUJ, sygn. BP 178 – protokół z kontroli konsumu, 1946.

Kontrola konsumu przeprowadzona 26 listopada 1946 roku w domu medyków wykazała, że stan kasy jest zgodny z księgą kasową. Rachunki były wpisywane zbiorowo z każdego dnia do księgi głównej, natomiast do księgi kalkulacyjnej wpisywano je pojedynczo. W konsumie nie prowadzono księgi sklepowej ani „księgi strat i odpisów”. Po kontroli przeprowadzonej 1 stycznia 1947 roku podjęta została decyzja o wprowadzeniu tych ksiąg. Towary wpisywane były do książki towarowej po cenie zakupu w jednej kolumnie, a obok w cenie, w jakiej zostały sprzedane. Podczas kontroli zwrócono uwagę, by utargi dzienne były wpłacane do kasy każdego dnia, a nie jak do tej pory – co kilka dni. Kontrola wykazała, że bardzo dobrze były prowadzone listy wydawanych towarów, w konsumie było czysto, a obsługa była bardzo miła. Obrót dzienny konsumu wynosił 5–6 tysięcy, zaś przeciętny dochód miesięczny około 20 000 zł (po odliczeniu utrzymania). Czysty dochód odprowadzany był na żądanie kierownictwa do kasy Bratniej Pomocy⁴³.

Kontrola w sklepie znajdującym się w domu studentek „Jedność” wykazała wzorową czystość zarówno w lokalu sklepowym, jak i w magazynie. Utarg dzienny był wpłacany do kasy każdego dnia. W sklepie nie prowadzono ksiąg handlowych, ponieważ prowadził je konsum główny. Ceny niektórych towarów były wyższe od cen rynkowych, co niezwłocznie należało zmienić, na przykład papierosy „Wolność” kosztowały 4 złote. W wyniku kontroli zlecono odesłanie części win owocowych do pozostałych konsumów. Produkty takie jak mleko, kapusta kiszona znajdowały się w odkrytych naczyniach, a powinno się je trzymać przykryte. Wędliny należało kupować w firmach wydających oryginalne rachunki. W wyniku kontroli zlecono zmniejszyć zapas pędzli do golenia. Po przeprowadzonej 13 października 1948 roku kontroli stwierdzono manko w wysokości 25 871 złotych. Kwotę tę powinny były pokryć Bronisława Łazarz i Genowefa Stępień jako zatrudnione na stanowisku sklepowych. Wobec trudności w ustaleniu, która sklepowa była winna powstałemu manku, obie miały pokryć brakującą sumę po połowie. Równocześnie jedna z nich miała być przeniesiona do konsumu w pierwszym domu akademickim⁴⁴.

Protokół z kontroli konsumu w pierwszym domu akademickim, spisany w obecności Stanisława Kielara (kierownika konsumów), pracowników sklepowych – Marii Kurkiewicz i Alicji Hofler, a także członka Komisji Kontrolującej – Tadeusza Bema, wykazał, że pomieszczenie, w którym znajdował się sklep, było czyste, a towar był poukładany. Utarg dzienny powinien być codziennie przekazywany skarbnikowi, co nie było zawsze przestrzegane ze względów technicznych. W konsumie nie były prowadzone żadne księgi, w wyniku czego zlecono prowadzenie księgi zakupów, księgi magazynowej i księgi strat⁴⁵.

⁴³ AUJ, sygn. BP 178 – protokół z kontroli konsumu, 26 XI 1946, a także protokół z kontroli konsumu, 1 VIII 1947.

⁴⁴ AUJ, sygn. BP 178 – protokół z kontroli konsumu, 28 XI 1946; AUJ, sygn. BP 178 – protokół z kontroli konsumu, 16 II 1948; AUJ, sygn. BP 178 – pismo do Zarządu Bratniej Pomocy, 19 X 1948.

⁴⁵ AUJ, sygn. BP 178 – protokół z kontroli konsumu, 1 VII 1947; AUJ, sygn. BP 178 – protokół z kontroli konsumu, 14 V 1948.

Przeprowadzane kontrole najczęściej uchybień wykazały w drugim domu akademickim. W wyniku kontroli stwierdzono, że konsum nie prowadził książki zakupu towarów ani książki komisowej. Magazynier nie prowadził książki magazynowej i nie orientował się, jakie towary znajdują się w magazynie. Porządek magazynu również budził wiele zastrzeżeń, na przykład worki z cukrem leżały na podłodze i w trakcie mycia podłogi mogły zostać zamoczone. Kontrola wykazała, że przetwory mięsne nie zawsze pochodziły od przedsiębiorstw uprawnionych do ich sprzedaży, lecz także od bliżej nieznanymi sprzedawców. W związku z licznymi zażaleniami studentów na obsługę zalecono lepiej zorganizować podział prac sklepowych. W sklepie powinny pracować co najmniej 2 ekspedientki, natomiast 3 w okresie wzmożonego ruchu, aby uniknąć tworzących się na zewnątrz budynku kolejek. Zalecono również, aby konsum był otwarty przed południem w niedzielę przez 2 godziny⁴⁶.

W sklepach działających w ramach konsumów były również prowadzone zbiorowe kontrole buchalterii sklepów, kontrole sanitarne tych obiektów, a także kontrole dotyczące sumienności ważenia soli, cukru oraz prawidłowego działania wag⁴⁷.

W wyniku przeprowadzanych kontroli zauważono, że w konsumach coraz częściej zakupów dokonują ludzie spoza środowiska akademickiego, czego wynikiem był później brak towarów dla studentów. Problem dotyczył głównie wędlin i „tłuszczy”. Sytuacja ta odzwierciedlała ciężką sytuację żywieniową mieszkańców Krakowa. Brak towarów, a także ich wysokie ceny w „normalnych” sklepach powodowały, że mieszkańcy zaopatrywali się w sklepach przeznaczonych dla studentów. Aby zapobiec takim sytuacjom, zalecono, aby ekspedientki w podejrzanych przypadkach legitymowały kupujących i w razie stwierdzenia, że nie są oni studentami, w żadnym wypadku nie sprzedawały im towaru⁴⁸.

DRUKARNIA

Bratnia Pomoc w dniu 1 czerwca 1947 roku przejęła pod swój zarząd drukarnię medyków, mieszczącą się w Krakowie przy ul. Grzegórzeckiej 20. Od momentu przejęcia agenda nosiła nazwę: Drukarnia Bratniej Pomocy Studentów Uniwersytetu Jagiellońskiego⁴⁹.

⁴⁶ AUJ, sygn. BP 178 – protokół z kontroli konsumu, 14 V 1948; AUJ, sygn. BP 178 – pismo do kierownictwa konsumów akademickich, 22 XI 1948.

⁴⁷ AUJ, sygn. BP 178 – protokół z kontroli buchalterii konsumów, 11 VI 1948; AUJ, sygn. BP 178 – pismo do kierownika konsumów Bratniej Pomocy, 7 VII 1948; AUJ, sygn. BP 178 – protokół z kontroli, 18 I 1949.

⁴⁸ AUJ, sygn. BP 178 – pismo do Zarządu Bratniej Pomocy, 7 II 1949.

⁴⁹ AUJ, sygn. BP 189 – pismo do III Urzędu Skarbowego w Krakowie, 4 VI 1947; AUJ, sygn. BP 189 – pismo do Izby Przemysłowo-Handlowej w Krakowie, 4 VI 1947; AUJ, sygn. BP 189 – pismo do Głównego Urzędu Statystycznego w Warszawie, 4 VI 1947; AUJ, sygn. BP 189 – pismo do Wojewódzkiego Biura Kontroli Prasy w Krakowie, 4 VI 1947; AUJ, sygn. BP 189 – pismo do Centralnego Zarządu Państwowych Zakładów Graficznych w Krakowie, 4 VI 1947.

W drukarni wykonywane były skrypty dla studiującej młodzieży, materiały dla szpitali i klinik uniwersyteckich, a także druki dla innych instytucji państwowych i samorządowych⁵⁰.

Kierownik administracyjny drukarni był odpowiedzialny za całokształt jej działalności. W drukarni zatrudniony był również kierownik techniczny, który sprawował bezpośredni nadzór nad jej działalnością techniczną i nad funkcjonowaniem magazynu. Urzędnik administracyjny agendy prowadził kasę, przyjmował zamówienia w porozumieniu z kierownikiem oraz załatwiał wszystkie sprawy administracyjne w porozumieniu z kierownikiem administracji. Księgowy drukarni był odpowiedzialny za prawidłowe prowadzenie ksiąg i za sprawy podatkowe.

W drukarni prowadzony był dziennik główny (tzw. amerykanka), raport kasowy, kartoteka magazynu, kartoteka odbiorców, kartoteka dostawców, kartoteka kosztów (produkcji i administracji) oraz książka zamówień.

W agendzie zatrudnionych było czterech „składaczy”, jeden maszynista, trzy „składaczki”, dwóch pomocników i jeden uczeń.

Drukarnia posiadała między innymi jedną maszynę arkuszoną, jedną maszynę półarkuszoną, jedną gilotynę introligatorską oraz urządzenia pomocnicze. Maszyna arkuszoną i większą część czcionek była dzierżawiona od Eugeniusza Fika i Michała Kubali, za które drukarnia płaciła 300 000 zł miesięcznie. Natomiast maszyna półarkuszoną i tyglowa była własnością państwa, oddaną do użytkowania na czas nieograniczony.

Kapitał drukarni wynosił 790 151 złotych. Agenda opłacała podatki razem z Księgarnią Akademicką, ale traktowana była jako prywatne przedsiębiorstwo przemysłowe. Na konferencji prezesów Bratnich Pomocy z terenów Krakowa zapadła decyzja stworzenia spółdzielni wydawniczej, której główną podstawą miała być oprócz Księgarni Akademickiej drukarnia Bratniej Pomocy Studentów Uniwersytetu Jagiellońskiego⁵¹.

Po przejściu drukarni Zarząd Bratniej Pomocy wysłał do Zarządu Miejskiego pismo z prośbą o zatwierdzenie zmian, które chciał wprowadzić w lokalu zajmowanym przez drukarnię. Niestety, Zarząd Miejski odmówił zatwierdzenia powyższego projektu, ponieważ w lokalu brak było bezpośredniego wejścia do hali z maszynami (można było do niej wejść tylko przez kotłownię), pomieszczenie było za ciasne na ustawienie wszystkich maszyn, nie było dość miejsca dla zatrudnionych 13 pracowników, brak było naczyń na farby, na rozpuszczalniki do mycia walców i do rozpuszczania farb. Brakowało także pomieszczenia na magazyn papieru⁵².

W odpowiedzi na odmowną decyzję z Zarządu Miejskiego Bratnia Pomoc wysłała pismo, w którym argumentowała pozostawienie drukarni w lokalu przy ul. Grzegórzeckiej. Drukarnia mieściła się w wymienionym lokalu od momentu jej założenia. Urządzenie lokalu i samo pomieszczenie zostały w owym czasie zatwierdzone przez Władze Przemysłowe miasta Krakowa i decyzja ta do chwili obecnej nigdy nie była kwestionowana.

⁵⁰ AUJ, sygn. BP 189 – plan organizacyjny drukarni, 1948.

⁵¹ AUJ, sygn. BP 189 – pismo do III Urzędu Skarbowego w Krakowie, 4 VI 1947.

⁵² AUJ, sygn. BP 189 – pismo do drukarni, 2 IV 1948.

Odnosnie do zarzutów na zbyt małą liczbę pomieszczeń Zarząd Bratniej Pomocy zdecydował się przeznaczyć na magazyn odpowiedni lokal i zmniejszyć liczbę personelu. Decyzja Zarządu Miejskiego o zamknięciu drukarni mogłaby narazić Bratnią Pomoc na wysokie i niepotrzebne straty. W wysłanym piśmie Zarząd Bratniej Pomocy zwrócił uwagę, że prowadzenie drukarni stanowiło nieodzowną pomoc w kontynuowaniu akcji dostarczania podręczników i skryptów młodzieży akademickiej⁵³.

Ostatecznie Urząd Wojewódzki, Wydział Przemysłu i Handlu podjął decyzje o przeniesieniu drukarni. Zarząd Bratniej Pomocy miał ją wykonać w ciągu 14 dni. Nowy lokal drukarni miał się mieścić w pierwszym domu akademickim. Zarząd Bratniej Pomocy zwrócił się z prośbą do inż. architekta Stefana Piwowarczyka o opracowanie planów nowego pomieszczenia do 31 lipca 1948 roku. Drukarnia miała się znajdować w północno-zachodnim skrzydle pierwszego domu akademickiego. Koncepcja ta była najsluszniejsza, gdyż nie wymagała adaptacji lokali mieszkalnych, a odpowiadała potrzebom drukarni⁵⁴.

Drukarnia Bratniej Pomocy współpracowała z różnymi firmami. Jedną z takich firm było firma „Spirala” E. Rajczyniec, która zwróciła się do drukarni z propozycją wydrukowania kalendarza na 1949 rok. Uzgodniono następujące warunki współpracy: kalendarz miał się ukazać nakładem drukarni Bratniej Pomocy i firmy „Spirala”, firma „Spirala” wpłaciła zaliczkę w wysokości 50 000 zł za druk, oprawę kalendarza firma „Spirala” miała wykonać na własny koszt, należność za całość zamówienia dla drukarni Bratniej Pomocy miała wynosić 230 000 zł plus koszt tektury (należność miała być uregulowana do 31 grudnia 1948 roku). Sprzedażą kalendarzy miała się zająć firma „Spirala”. Zysk ze sprzedaży wynosił po 50% dla drukarni Bratniej Pomocy i dla firmy „Spirala” (kwota ta miała być wpłacona do kasy głównej Bratniej Pomocy)⁵⁵.

W drukarni, podobnie jak w pozostałych agendach Bratniej Pomocy, były przeprowadzane kontrole. W wyniku tych kontroli stwierdzono, że zabezpieczenie magazynów przed kradzieżą i deszczem jest niedostateczne. Magazyn był drewniany i miał dziurawy dach. Część papieru z braku miejsca leżała bez jakiegokolwiek zabezpieczenia przed kradzieżą w suterenie, obok wejścia do drukarni. Sytuacja ta wymagała zmiany, ponieważ w istniejących warunkach nie była możliwa jakakolwiek kontrola ilościowa magazynu. Protokół z kontroli wykazał, że wpisy w księdze zamówień zgadzały się z pracami znajdującymi się na warsztacie, a obroty drukarni w porównaniu z 1947 roku zmniejszyły się. W 1947 roku wynosiły – 3 314 147 zł, a w 1948 – 3 154 224 złote. Zmniejszenie obrotów mogło być konsekwencją zmiany kierownika. Kierownik Jerzy Obertyński spędzał w drukarni tylko 2–3 godz. dziennie, czyli zbyt krótko, aby pozyskać nowych klientów⁵⁶.

Celem statutowym Towarzystwa Wzajemnej Pomocy Uczniów Uniwersytetu Jagiellońskiego było między innymi niesienie materialnej pomocy członkom Towarzystwa

⁵³ AUJ, sygn. BP 189 – pismo do Urzędu Wojewódzkiego. Wydział Przemysłu i Handlu, 14 IV 1948.

⁵⁴ AUJ, sygn. BP 189 – pismo do Urzędu Wojewódzkiego. Wydział Przemysłu i Handlu, 3 VII 1948; AUJ, sygn. BP 189 – pismo do Zarządu Bratniej Pomocy, 28 VII 1948.

⁵⁵ AUJ, sygn. BP 189 – pismo do Rady Gospodarczej Bratniej Pomocy, 28 VI 1948.

⁵⁶ AUJ, sygn. BP 189 – protokół z kontroli drukarni, 25 V 1948.

na zasadach samopomocowych, ułatwianie studiów najbiedniejszym studentom oraz popieranie ich w pracy naukowej przez udzielanie pożyczek. Bratnia Pomoc zapewniała studentom bezpłatne (jedynie za zwrotem kosztów czynszu) mieszkanie w domach akademickich, tanią kuchnię oraz niosła pomoc w razie choroby studenta. Realizacja tych celów była możliwa między innymi poprzez funkcjonowanie agend Bratniej Pomocy, które dostarczały środków finansowych na realizację wyżej wymienionych postanowień⁵⁷.

Do bogatej tradycji Bratniej Pomocy nawiązuje dzisiaj Fundacja Samorządowa Studentów Uniwersytetu Jagiellońskiego „Bratniak”. Powstanie fundacji 28 stycznia 1991 roku było „wynikiem zmian demokratycznych i gospodarczych, jakie zaszły w Polsce po 1989 roku. Był to powrót do chlubnej idei samorządności studenckiej, nawiązującej bezpośrednio do działającego w XIX wieku studenckiego stowarzyszenia Towarzystwa Wzajemnej Pomocy Uczniów Uniwersytetu Jagiellońskiego”⁵⁸. Fundacja koncentruje się na poprawie warunków życia i studiowania młodzieży na Uniwersytecie Jagiellońskim. Aby osiągnąć ten cel fundacja przyjęła 5 podstawowych dziedzin działalności: prowadzenie domów studenckich, szeroko rozumiana pomoc materialna i finansowa, prowadzenie działalności kulturalno-rozrywkowej, organizowanie pomocy w znalezieniu pracy absolwentom oraz wspieranie finansowe działalności prowadzonej przez samorząd studentów UJ. Od 1992 roku fundacja wydaje czasopismo studentów Uniwersytetu Jagiellońskiego „WUJ”⁵⁹.

THE MUTUAL HELP SOCIETY
OF THE STUDENTS OF THE JAGIELLONIAN UNIVERSITY
AND ITS BRANCHES

SUMMARY

The substantial part of this article is devoted to the characteristic of the branches of the Mutual Help Society of the Students of the Jagiellonian University. The most important of these included a tobacco warehouse, an academic bazaar, the Academic Bookshop, canteens, and a printing house. In 1924, the Brotherly Help Society became the owner of the tobacco warehouse, which mainly sold tobacco products. The academic bazaar, however, apart from the tobacco products, also sold clothes and accessories. The bazaar functioned as an independent branch since 30th September 1932. The Academic Bookshop of the Brotherly Help was established on 15th August 1946 and was a mercantile branch dealing in stationery and bookselling. The canteens were

⁵⁷ AUJ, sygn. BP 68 – pismo od BP do Zarządu Miejskiego Stołecznego Królewskiego Miasta Krakowa, 7 XI 1938.

⁵⁸ P. B o r o w i e c, „Nowa Bratnia Pomoc” – 20 lat działalności Fundacji „Bratniak”, „WUJ”, nr 1 (200), 2011, s. j4.

⁵⁹ Tamże.

a trading company that specialised in selling ordinary as well as gourmet foods. They functioned since 1946. On 1st July 1947, the Brotherly Help Society incorporated the medical printing office, which published, *inter alia*, handbooks for students. This article also presents the history of the development of the Brotherly Help Society, which was the largest self-help student organisation in the Jagiellonian University.